

Kelemen István: Sopron vármegyei jobbágyvégrendeletek a XVIII. század elejétől 1848-ig.

(Források 2.)

Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága, Győr, 2008. 336 oldal

Az elmúlt két évtizedben Győr-Moson-Sopron megyében, miként országosan is, mind nagyobb figyelem fordult a végrendeletek kutatására, közzétételére. A testamentumok iránti megnövekedett kutatói érdeklődés nem írható a véletlen számlájára: a többnyire adatgazdag végrendeletek rendkívül fontos adalékokat hordoznak egy-egy történeti korszak gazdaság-, társadalom-, család-, hely-, valamint művelődéstörténetére vonatkozóan, így az akkor élt emberek anyagi kultúrája, viszonyrendszere, világnézete stb. egyaránt vizsgálható segítségükkel.

A régióból elsősorban Horváth József nevét illendő megemlíteni, aki több kötetben tette közzé a 17. századi győri végrendeleteket.¹ A szűken vett Sopron megye területére is kiterjedtek ilyen irányú kutatásai, amit egyebek mellett a 17. századi káptalanvisi testamentumokat tárgyaló közlése,² valamint a Dominkovits Péterrel közösen közreadott, 17. századi soproni végrendeleteket magába foglaló forráskötete jelez.³

Kelemen István, a Soproni Múzeum történész–muzeológusa év elején megjelent kötete illeszkedik az ez irányú tanulmányok sorába. figyelmét egy olyan társadalmi réteg, a jobbágyság testálási gyakorlatára fókuszálva, amely kevésbé frekvenciát a történeti kutatásban. Ennek okai részben a forrásadottságokban is gyökereznek; közismert, hogy a jobbági írásbeliség jóval kisebb arányú volt, mint a polgárságé vagy a nemességé. A korábbi évszázadokban a paraszti népeség szóbeli végakarát-nyilvánítása éppoly elterjedt lehetett, mint a kevésbé jellemző, épp ezért becses forrásnak számító írásbeli.

Kelemen István munkája voltaképpen az ELTE ÁJK Magyar Alkotmány- és Jogtörténeti Tanszékén megvédett szakdolgozata kötetté formált változata. A könyv jól áttekinthető, Perger Gyula megyei múzeumigazgató rövid előszavát követően a szerző ismerteti a forrásközlés szempontjait. Ezt követi a bevezető tanulmány, melyben Kelemen kiemelt figyelmet szentel a végrendeletek jogi hátterének. Az *Alapvetésben* a végrendelet fogalmának rövid tisztázásán túl felvázolja az ahhoz kötődő, a testáló azokban kitapintható mozgásterét meghatározó jogi szabályozásokat és fogalmakat, megadva a döntően magyar nyelvű szövegekben sűrűn előforduló latin kifejezések magyar jelentését is. E részletek tisztázása nagy erénye a kötetnek, hiszen az utóbbi évtizedek kutatásai egyértelműen jelzik, nem beszélhetünk országosan egységes jobbági jogállásról, a regionális mintázatok a végrendeletkezés esetében is jelen voltak. A jobbági és földesúr regionálisan és

¹ Horváth József: *Győri végrendeletek a 17. századból*. I–III. Győr, 1995–1997.

² Horváth József: Káptalanvisi végrendeletek a XVII. századból. *Házi Jenő Emlékkönyv*. Szerk.: Dominkovits Péter–Turbully Éva. Sopron, 1993. 267–278.

³ Horváth József – Dominkovits Péter: *17. századi Sopron vármegyei végrendeletek*. Sopron, 2001.

lokálisan jellemző jogi, ill. mindennapi kapcsolatának ismerete nélkülözhetetlen egy-egy konkrét probléma jobb megértéséhez.

A továbbiakban a szerző először a végrendeletek alakiságát vizsgálja, ismét a törvényi szabályozásból kiindulva fordul a formai, szerkezeti jegyek felé, kiemelve a három legfontosabb rész (bevezetés, tárgyalás, záradékolás) közül is a tárgyalást, hiszen a rendelkezések, az örökösök megnevezése stb. azaz az igazán lényegi elemek itt kaptak helyet. Ezt követően áttér a végrendeletek tartalmára, rövidebben szól azok tárgyaról, majd – ismét különös figyelmet fordítva a jogi háttérre – azok intézkedéseit csoportosítja és elemzi. Fontos kiemelni, hogy a jobbágy csak az ún. „szerzett javak”-ról rendelkezhetett szabadon végakaratóban, az ún. „ősi javak” esetében ezt csak akkor tehetette, ha nem voltak törvényes örökösei a testálás idején. Gátat vetett a jobbágy szabad akaratóának az ősiségen túl a földesúri, az özvegyi és a hajadonjog is. Végezetül a hátrahagyott végrendeletek „utóéletét” veszi górcső alá, azok módosítását, illetve két nagyon fontos jogi – részben gyakorlati – aktust: értelmezésük és végrehajtásuk módját. Itt kitér olyan dolgokra is, mint például a kegyes vagy közcélú hagyományok vagy a nőket megillető többletjogok (hozomány, özvegyi öröklés stb.) kérdése is.

A tanulmányt a felhasznált szakirodalom és források ismertetése teszi teljessé, külön szeretném kiemelni a jogi háttérrel szabályozó törvényeket és más jogforrásokat, továbbá a függelékben közölt végrendeletek rövidítésjegyzékét.

A kötet második fele összesen 185 végrendeletet tartalmaz a Fertő-tó partján, az Ikva mentén, a Rábaközben, a Répce vidékén, továbbá a Répce és az Ikva között húzódó területen található településekről. A legkorábbi 1713-ban, a legutolsó 1848-ban kelt, azaz a Rákóczi-szabadságharcotól a polgári forradalomig terjedő időszak Sopron vármegyei vonatkozású testamentumaival ismerkedhet meg az olvasó. A szerző a szövegek közlése előtt idősoros mutatót ad közzé, amelyben táblázatba foglalja a végrendeleteket, megadva a keltezés helyét és idejét, a testáló nevét, végezetül pedig a testamentum eredetijének lelőhelyét, pontos jelzetét.

A végrendeletek szövegét követően az olvasó tájékozódását nagyon megkönnyítő személy-, tárgy-, dülő- és helynévmutató teszi teljessé a kötetet, továbbá a végrendeletekben sűrűn előforduló latin (jórészt jogi) kifejezések felsorolása, illetve magyar jelentésük megadása. A kötet egészét jellemző gondosság itt is tetten érhető: a személynévmutatóban félkövér betűvel szedve kerültek kiemelésre a közzétett végrendeletek testálói, sőt akinél lehetett, az általa betöltött tisztiséget is feltüntette itt a szerző. A tárgymutató nem annyira megszokott eleme a forrásköteteknek, de e munkában nélkülözhetetlen, hiszen a végrendeletek által hátrahagyott ingóságokról így nyerhetünk áttekintést. A dülőnevek külön feltüntetését ugyanezen szempont indokolja. A helységnév-mutatónál pedig – dicséretes módon – megtaláljuk az egyes települések mai magyar nevét, ha az megváltozott, illetve mai hivatalos nevét, amennyiben már Ausztriához tartozik. A kiadványt egy rövid német nyelvű összefoglaló zárja.

Kelemen István igen értékes dokumentumkötettel gazdagította a hazai történelmi jogi, néprajzi, társadalomtörténelmi irodalmat. A kötet tartalomhoz szervesen

illeszkedő, igényes borítója Tanai Csaba Taca munkáját dicséri. E kiadvány révén a megyei múzeumigazgatóság egy 1992-ben útjára indított, de az elmúlt másfél évtizedben megszűnni látszó sorozatot is életre keltett. Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert reményt ad arra, hogy – amint azt Perger Gyula is hangsúlyozza előszavában – nem kell ismét mintegy 15 évet várni egy újabb forráskiadvány megszületésére.

Katona Csaba